

فصلنامه ی علمی - پژوهشی رهیافتی نو در مدیریت آموزشی

دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرودشت

سال دوم - شماره چهارم - تابستان ۸۸

صص ۱-۱۶

بررسی تأثیر اینترنت بر رفتار اطلاع یابی آموزشی و پژوهشی دانشجویان

دانشگاه شیراز

اصغر رضویه^۱ و مهسا فیاضی^{۲*}

چکیده

این پژوهش با هدف بررسی تأثیر اینترنت بر رفتار اطلاع یابی آموزشی و پژوهشی دانشجویان دانشگاه شیراز انجام شده است و در پی پاسخگویی به پرسش هایی در مورد رفتار اطلاع یابی در دو گروه کاربر و غیر کاربر و عامل های موثر بر آن، نحوه ی دستیابی دانشجویان به داده ها و بررسی و مقایسه ی میزان استفاده از اینترنت و بانک های اطلاعاتی به تفکیک جنسیت و مقطع تحصیلی، هدف و مشکلات استفاده و مقایسه ی میزان فعالیت های پژوهشی در دو گروه کاربر و غیر کاربر بوده است. روش پژوهش توصیفی از نوع پیمایشی بوده است که در این پژوهش ۵۰۰ دانشجو به روش نمونه گیری طبقه ای از بین ۱۰ دانشکده ی مورد بررسی دانشگاه شیراز در دو مقطع کارشناسی و کارشناسی ارشد انتخاب شد. ابزار مورد استفاده در این پژوهش پرسشنامه ی کتبی بود بدین منظور پرسشنامه ی حاوی ۳۰ سوال بسته شامل دو بخش تنظیم شد؛ بخش نخست پرسش های مربوط به رفتار اطلاع یابی و بخش دوم پرسش های مربوط به اینترنت را در بر می گیرد. بدین ترتیب دانشجویان کاربر اینترنت موظف به پاسخگویی در هر دو بخش و غیر کاربرها تنها به بخش نخست آن پاسخ دادند. پرسشنامه های دریافتی متعلق به ۴۳۰ کاربر و ۷۰ غیر کاربر بود. یافته ها نشان داد که تعداد کاربران اینترنت بیش از غیرکاربران است. جنسیت و سطح تحصیلات کاربران در میزان استفاده از اینترنت تأثیر نداشته است. هدف کاربران از انتخاب و استفاده ی اینترنت "سرعت و سهولت بازیابی اطلاعات" عنوان شده است. مشکلات موجود بر سر

^۱ - دانشیار دانشگاه شیراز.

^۲ - کارشناس ارشد مدیریت آموزشی.

*- نویسنده ی مسئول مقاله: mahsa.fayyazi@gmail.com

راه استفاده از اینترنت به دو دسته ی فردی و عامل های ناشی از نظام اطلاعاتی مربوط می شود. بین میزان فعالیت های پژوهشی در دو گروه کاربر و غیر کاربر تفاوتی معنی دار وجود دارد.

واژه های کلیدی: رفتار اطلاع یابی، اینترنت، کاربر، غیر کاربر.

مقدمه

یکی از ویژگی های مهم عصر حاضر تنوع منابع اطلاعاتی و به تبع آن شیوه های دستیابی پژوهشگران به نیازهای اطلاعاتی است. رشد فزاینده ی منابع اطلاعاتی چاپی و الکترونیکی خود چالشی است که به نوعی آلودگی اطلاعات را موجب شده است. راه یابی انواع مواد دیداری و شنیداری (فیلم ، فیلم استریپ، اسلاید، میکروفیش، میکرو فیلم ...) به کتابخانه ها و پس از آن بهره گیری از اینترنت به عنوان یک کتابخانه باز موجب شد که شیوه های دسترسی نیز کاملاً متنوع شوند. شناخت، اولویت بندی، تأمین و گردآوری منابع اطلاعاتی با توجه به سرعت انتشار اطلاعات در جهان از اهمیتی ویژه بر خوردار است. نکته ای که لازم است در این جا بدان اشاره شود انگیزه ی استفاده از منابع اطلاعاتی به وسیله ی دانشجویان است. آن ها برای بهره گیری از منابع اطلاعاتی هدف هایی ویژه را دنبال می کنند برخی بهره گیری از منابع اطلاعاتی را صرفاً با هدف های آموزشی مورد استفاده قرار می دهند و برخی دیگر هدف های پژوهشی را مد نظر دارند که در هر صورت شکل منبع اطلاعاتی مورد نیازشان متفاوت است.

نیازهای اطلاعاتی فرد را ناگزیر از قرار گرفتن در مجراهای اطلاعاتی می کنند و به پیدایش رفتار اطلاع یابی می انجامد. نوع نیاز، بر شیوه های جستجو یا رفتار اطلاع یابی استفاده کنندگان تاثیر می گذارد و باعث می شود که این شیوه ها برحسب عامل های گوناگونی از جمله منابع اطلاعاتی و آگاهی از این منابع متفاوت گردد (بنی زمان لاری، ۱۳۸۳). در هنگام جستجوی اطلاعات همه چیز هدفمند است و روندی برای حل مسئله به منظور تصمیم گیری را طی می کند. افراد، منابع موجود را شناسایی، تفکیک و انتخاب می کنند و سپس آن ها را بکار می گیرند تا منابع اطلاعاتی دلخواه را بیابند و اطلاعات لازم را از آن ها بدست آورند. امروزه، در محیط اطلاعاتی این پرسش ها مطرح است: چگونه فرد بین منابع گوناگون انتخاب کند؟ و چگونه فرد زمان و انرژی خود را برای اطلاع یابی (جستجوی اطلاعات) صرف کند؟ افراد برای اطلاع یابی در سطح ادراکی باید منبعی را انتخاب کنند که با بیش ترین احتمال، حاوی اطلاعات مربوط و مفید باشد. افزون بر این، آن ها باید به میزان صحت و قابل اعتماد بودن منبع آگاه باشند (ادهمی، ۱۳۸۴). استفاده از فناوری های اطلاعاتی یکی از این شیوه هاست. از مهم ترین ره آورد های این فناوری ها می توان

به شبکه ی اینترنت اشاره کرد. اینترنت نامی است که بر سیستمی گسترده و جهانی شامل مردم، اطلاعات و رایانه نهاده شده است. گستردگی طیف اطلاعات و روز آمد بودن آن، اینترنت را نخستین شاخص تجلی عصر اطلاعات ساخته است. این دو نوع عامل هم گام با خدمات گسترده ی اینترنت گروههای گوناگون استفاده کنندگان از جمله پژوهشگران، اساتید و دانشجویان و دیگر گروهها را به استفاده از این شبکه ی جهانی ترغیب کرده است. با توجه به تاثیر انکار ناپذیر شبکه ی اینترنت در دستیابی به اطلاعات و گسترش روند پژوهش ها انتظار می رود که این شبکه بر رفتار اطلاع یابی دانشجویان و پژوهشگران ایرانی نیز تاثیر بگذارد.

اطلاع رسانی نقشی مهم در توسعه و پیشرفت جوامع دارد. دستیابی به اطلاعات درست و روزآمد در هر مرحله از پژوهش ضروری و با اهمیت است. نیازهای اطلاعاتی دانشجویان و پژوهشگران منجر به پیدایش رفتار اطلاع یابی می شود. رفتار اطلاع یابی مجموعه فعالیت هایی است که یک فرد برای رفع نیاز اطلاعاتی خود انجام می دهد. رفتار اطلاع یابی شامل اهداف جستجوی اطلاعات، روش جستجو، مشکلات جستجو و عامل های موثر بر آن می شود. امروزه با گسترش خدمات الکترونیکی از جمله اینترنت می توان از آن ها جهت برطرف کردن نیازهای اطلاعاتی استفاده کرد. در دهه ی اخیر به دلیل خدمات گوناگون و متنوع اینترنت، گروههای گوناگون استفاده کننده از جمله دانشجویان برای رفع نیازهای اطلاعاتی آموزشی و پژوهشی خود به استفاده از این خدمات رو آورده اند. افزون بر این، یکی دیگر از مهم ترین ملاک ها در درک توفیق یک نظام اطلاع رسانی، میزان تاثیر خدمات الکترونیکی اطلاعات بر فعالیت های کاربران است. یکی از نخستین تأثیرات مورد انتظار تاثیر بر رفع نیازهای اطلاعاتی و تأمین هدف های کاربران است. مسلماً هر چه میزان تاثیر بر رفع نیازهای اطلاعاتی بیش تر باشد، نشانگر توفیق نظام در انطباق با خواست های کاربران است و از دیگر تأثیراتی که انتظار می رود شبکه ی اینترنت بر استفاده کنندگان داشته باشد، تاثیر در رفع نیازهای اطلاعاتی و فعالیت های پژوهشی آنان است. مک کلور^۱ (۱۹۹۴) ارزیابی تاثیر شبکه های الکترونیکی از جمله اینترنت بر نهادهای دانشگاهی را در ارایه ی مدل مفیدی برای درک بهتر نقش، اهمیت و تاثیر خدمات اطلاعاتی شبکه ها در این محیط ها موثر می داند (به نقل از غضنفری، ۱۳۸۳).

دنیای امروز دنیای اطلاعات و ارتباطات است و هیچ پژوهشگری نمی تواند همه ی اطلاعات موجود را بررسی و مورد تجزیه و تحلیل قرار دهد. به ناچار پژوهشگر باید به گزینش منابع و راههای مناسب برای کسب داده های علمی روی آورد و همچنین تنوع و تکامل رسانه های

^۱ -MC Clure

اطلاعاتی نه تنها متخصصان و سایر استفاده کنندگان اطلاعات را با حجمی گسترده از اطلاعات رو به رو ساخته بلکه تاثیری شگرف بر رفتار اطلاع یابی آنان گذاشته است. یکی از این رسانه های اطلاعاتی شبکه ی جهانی اینترنت است. بسیاری از نویسندگان و پژوهشگران در بررسی های خود به این نتیجه رسیده اند که شبکه ی اینترنت در تغییر شیوه های جستجو و انجام پژوهش ها تاثیری بسزا داشته است. آن ها بر لزوم انجام پژوهش ها بمنظور تعیین نیاز ها، رفع موانع و مشکلات و راه حل هایی برای استفاده ی بهینه از این شبکه تأکید کرده اند. دانشگاه شیراز با درک این نیاز ضمن هزینه کردن مبالغی هنگفت و در اختیار گرفتن نیروهای متخصص و کارآمد در این زمینه اقدام به برپایی مرکز خدمات اینترنت اختصاصی برای استفاده ی: ۱- اساتید دانشگاه و اعضای هیئت علمی ۲- دانشجویان دانشگاه ۳- کارمندان ۴- تمام افراد تحت پوشش دانشگاه نموده است. حال این سوال مطرح است که این حجم عظیم سرمایه گذاری تا چه حد در راستای رفع نیازهای اطلاعاتی و اطلاع رسانی موثر بوده است؟

روی هم رفته با توجه به تغییراتی که به واسطه ی ورود فناوری های نوین در شیوه های جستجو ایجاد شده است، آشنایی دانشجویان دانشگاه شیراز با این شیوه ها در رفع نیازهای اطلاعاتی آموزشی و پژوهشی آنان موثر بوده است؟

پیشینه ی پژوهش

با سرعت سیل آسای تولید اطلاعات علمی هیچ مرکز اطلاعاتی قادر نیست که تمامی داده های موجود را تهیه، سازماندهی و به هنگام نیاز باز یابی کند. طی سالیان گذشته کتابداران بسیار کوشیده اند روش های کسب اطلاعات پژوهشگران را شناسایی کنند تا از این راه بتوانند بر اساس شیوه های جستجوی اطلاعات آنان، برنامه ها و خدمات کتابخانه ها را طراحی نمایند. در این فصل به معرفی تعدادی از پژوهش های انجام شده در زمینه ی شیوه های جستجو و رفتار اطلاع یابی پرداخته می شود. همچنین با توجه به این که امروزه یکی از شیوه های جستجوی اطلاعات، استفاده از فناوری های اطلاعاتی بویژه شبکه ی اینترنت است، به تعدادی از مطالعات انجام شده در زمینه ی استفاده از این شبکه و تأثیر آن بر شیوه های جستجو نیز اشاره می شود.

مطالعات انجام شده در داخل کشور: افشار زنجانی پژوهشی با عنوان روش های کسب اطلاعات تخصصی به وسیله ی اعضای هیئت علمی موسسه ی مطالعات و پژوهش های فرهنگی انجام داد. نتایج این بررسی نشان داد که هدف اصلی جامعه ی مورد بررسی و استفاده از منابع اطلاعاتی، انجام کارهای پژوهشی می باشد. در میان منابع اطلاعاتی، کتاب از اهمیتی بسیار برخوردار بوده است. در جستجوی منابع، مراجعه ی مستقیم به کتابدار بیش تر رواج داشته است. از موانع

دستیابی به داده ها می توان به نا آشنایی اعضای هیئت علمی به زبان های خارجی، آشنا نبودن آنان با نشریه های مهم رشته ی تخصصی، موجود نبودن نشریه های ادواری در کتابخانه و نداشتن ارتباط کتابخانه ها با مراکز بین المللی اشاره کرد (افشارزنجانی، ۱۳۶۶).

در سال ۱۳۸۳ نیز پژوهشی با عنوان (بررسی رفتار اطلاع یابی اعضای هیئت علمی دانشگاه فردوسی مشهد از اینترنت) به وسیله ی داورپناه انجام گرفت که نتایج بدست آمده حاکی از آن بود که مهم ترین هدف استفاده از اینترنت دستیابی به داده های مورد نیاز برای انجام فعالیت های آموزشی و پژوهشی تعیین شده است؛ در ضمن بیش تر اعضای هیئت علمی منابع چاپی را بر منابع اینترنتی ترجیح داده اند (داورپناه، ۱۳۸۳).

نتایج بدست آمده از پژوهش بازوند با عنوان (ارزیابی نیازهای اطلاعاتی اعضای هیئت علمی دانشگاه لرستان) نشان می دهد که کتاب مهم ترین منبع اطلاعاتی اعضای هیئت علمی است. نخستین انگیزه و هدف اعضای هیئت علمی از جستجوی داده ها، انجام فعالیت های پژوهشی ذکر شده است. از مهم ترین مجراهای کسب اطلاعات برای گروههای علوم انسانی و علوم پایه کتاب و برای گروه کشاورزی اینترنت شناخته شد. ۶۷/۸ درصد از جامعه ی پژوهشی شکل ارایه ی داده ها را به صورت چاپی انتخاب نمودند و فقط ۳/۴۴ درصد از جامعه ی پژوهشی منابع و مراکز اطلاعاتی موجود در دانشگاه لرستان را پاسخ گوی نیاز های خود دانسته اند. غنی نبودن مجموعه ی کتابخانه مهم ترین علت کمبود ذکر شد (بازوند، ۱۳۸۴).

مطالعات انجام شده در خارج کشور: شوهم (۱۹۹۸) عناصر اصلی رفتار اطلاع یابی، یعنی نیازها و روش های دستیابی پژوهشگران به داده ها و منابع اطلاعاتی را مورد بررسی قرار داد. داده های لازم از راه پرسشنامه هایی که بین اعضای هیئت علمی در دانشگاه اسراییل توزیع شد، گردآوری گردید. نتایج پژوهش حاکی از آن است که با وجود تغییرات زیاد در فناوری های اطلاعاتی، الگوهای گردآوری داده ها دستخوش تغییر نشده است. هنوز نشریات حرفه ای رشته با ۹۲ درصد، مهم ترین ابزار دسترسی به داده هاست و تک نگاری ها نیز با ۸۵/۴ درصد دومین منبع مهم اطلاعاتی بشمار می روند.

از مهم ترین روش های غیر رسمی به مراجعه و مشورت با همکاران اشاره شده است. در ضمن، بر نقش و اهمیت همایش ها و گردهمایی ها نیز تأکید شده است. روی هم رفته، جامعه ی مورد بررسی وی از منابع رایانه ای و گروههای بحث در اینترنت به ندرت استفاده می کنند و در بین گروههایی گوناگون، پژوهشگران علوم اجتماعی، بیش ترین استفاده را از منابع رایانه ای دارند.

در سال ۲۰۰۵ فرانسیس رفتار اطلاع یابی اعضای هیئت علمی دانشگاه علوم اجتماعی سنت آگوستین واقع در هند غربی را بررسی نمود. این مطالعه پژوهشی به رفتار اطلاع یابی اعضای هیئت

علمی دانشکده ی علوم دانشگاه سنت آگوستین واقع در کشور کوچک و در حال توسعه ی ترینیداد توباگو را توضیح می دهد یافته های پژوهش نشان داد اعضای هیئت علمی، کتاب های درسی، مجله های تخصصی و کنفرانس ها را مهم ترین منابع برای کارهای پژوهشی دانستند، در این پژوهش از شماره های جاری مجله ها و یا پایگاههای اطلاعاتی پیوسته به عنوان مهم ترین منابع کسب آگاهی نام برده شد. همچنین دانشمندان شکل منابع الکترونیکی را به منابع چاپی ترجیح دادند (فرانسیس به نقل از بازوند، ۱۳۸۴).

نوروزی چالکی در سال ۱۳۷۹ به بررسی رفتارهای اطلاع یابی پژوهشگران مراجعه کننده به word wide web از راه تماس با شبکه های جهانی اینترنت مستقر در دانشگاه تربیت مدرس پرداخته است. نتایج این پژوهش نشان می دهد که بیش تر پاسخ دهندگان به پرسشنامه که دانشجویان کارشناسی ارشد و استادیاران دانشکده ی فنی و مهندسی بودند، هدف خود را دستیابی به داده هایی عنوان کرده بودند که در منابع چاپی و محلی یافت نشده است. طی این پژوهش ارتباطی بین نوع شغل و آشنایی با امکانات وب یافت نشده و در ضمن پژوهشگران متناسب با هدف های خود در استفاده از وب وقت صرف نمی کنند. از جالب ترین نکته های اشاره شده در این پژوهش، می توان به لزوم ارتقای سطح زبان انگلیسی کاربران اشاره نمود. نوروزی چالکی (۱۳۷۹) و میدوز و باکل^۱ (۱۹۹۲) در سال ۱۹۹۲ پژوهشی با عنوان تغییر فعالیت های ارتباطی در جوامع علمی انگلیسی انجام دادند. هدف پژوهش بررسی تغییرات احتمالی در روش های ارتباطی دانشمندان در انگلیس طی دهه ی ۱۹۸۰ بود. یافته های پژوهش نشان داد که بیش تر پژوهشگران از روش های غیر رسمی ارتباطات برای یافتن داده های مورد نظر استفاده می کنند. آنان اظهار داشتند که مشخص ترین تغییرات، در روش های غیر رسمی ارتباطات نمودار شده است. این تغییرات در اصل به دلیل افزایش سریع شبکه های الکترونیکی و افزایش استفاده از پست الکترونیکی در سال های اخیر بوده است. مهم ترین مزیت این تغییرات، سرعت زیاد ارتباطات بین پژوهشگران است. با وجود برخی تغییرات، هنوز هم حضور در گردهمایی ها یکی از شکل های معمول ارتباطات بشمار می رود و همایش های الکترونیکی برای پژوهشگران اهمیتی کم تر دارد زیرا پرداخت هزینه برای تهیه ی اطلاعات، عاملی مهم در عدم انتخاب یک منبع اطلاعاتی بشمار می رود (به نقل رضایی، ۱۹۹۷).

روی هم رفته، نتایج پژوهش بالا نشان داد که تغییر در استفاده از منابع اطلاعاتی بستگی زیادی به زمینه ی کاری، سن و تمایل شخصی کارکنان دارد. برخی از پژوهشگران از وجود منابع نوین در رشته ی خود آگاهی ندارند و بسیاری نگران هزینه ی رو به افزایش تهیه ی اطلاعات هستند.

¹ - Meadows&Buckle

تمامی مطالعات انجام شده در زمینه ی اطلاع یابی، تقسیم بندی منابع اطلاعاتی را به دو دسته رسمی و غیر رسمی پذیرفته اند. آن ها منابع مکتوب مانند: کتاب - نشریات ادواری - طرح و پایان نامه - مجموعه مقاله ها و ... را منابع رسمی و مشاوره با صاحب نظران - ارتباط با همکاران و شرکت در جلسه ها را از جمله منابع غیر رسمی بر شمرده اند. اگر منظور از واژه ی غیر رسمی حاشیه ای تر بودن نقش آن باشد که امروزه با وجود کاربرد رواج بسیار گسترده ی آن در بین همه ی افراد جامعه مشکل می توان این نقش را پذیرفت چرا که امروزه با وجود این که منابع مکتوب همچنان جایگاه خود را حفظ کرده اند، اما منابع الکترونیکی به موازات آن و در برخی موردها در حدی بالاتر از آن مورد مراجعه ی مردم قرار می گیرند. بر اساس پژوهش های پالمر (۱۹۹۱) میدوز و باکل (۱۹۹۲)، رنکر (۱۹۹۳) و دیگران با وجود افزایش سریع شبکه های الکترونیکی، به دلیل نبودن دانش کافی استفاده از این شبکه ها همچنان حضور در گردهمایی ها یکی از شکل های معمولی ارتباطی و دستیابی به داده ها (به شکل غیررسمی) بوده است، در این راستا اخوتی و سلاجقه (۱۳۷۷) در پژوهش های خود به این نتیجه رسیده اند که: با وجود امکان دسترسی به اینترنت و خدمات وابسته به آن، مشکلاتی از قبیل: اشکال در خطوط مخابرات، سرعت کم اینترنت، آگاهی اندک کاربران، دایمی نبودن داده ها روی شبکه، نوپا بودن اینترنت در ایران و ... در استفاده از اینترنت وجود دارد. در این زمینه باید گفت: از آن تاریخ، یعنی سال ۱۳۷۷ تا کنون دولت ایران بر اساس سیاست گذاری های کوتاه و بلند مدت خود گام هایی بلند در راستای گسترش زیر ساخت ها و امکانات اینترنتی در کشور و گسترش سواد دیجیتالی برداشته است. تا آن جا که می توان ادعا کرد هم اکنون این امکانات حتی در بیش تر شهرهای کوچک گسترش و شتاب داشته است، بنابراین مسایلی از قبیل مشکلات فنی و کمبود امکانات و حتی پایین بودن سواد دیجیتالی دست کم در بین قشر فرهنگی و تحصیل کرده ی جامعه قابل طرح نیست، اما در این راه بنظر می رسد مشکل اصلی، ضعف فرهنگ استفاده از اینترنت و نیز همگام نبودن قالب های سنتی اطلاعات موجود و شیوه های اطلاع رسانی کشور (در نهادها و وزارتخانه ها) با توسعه ی سخت افزاری و اینترنتی باشد.

تقریباً در تمامی مطالعات انجام شده که به موضوع اینترنت نیز پرداخته اند، برای بالا بردن میزان استفاده از اینترنت و فرهنگ برخورد با آن پیشنهاد برپایی دوره های آموزشی برای کاربران مطرح شده است؛ همچنین نوروزی چالکی، (۱۳۷۹) به لزوم ارتقای سطح آشنایی کاربران با زبان انگلیسی اشاره کرده است در این رابطه باید گفت: وزارت آموزش و پرورش همپای سایر وزارتخانه ها و سازمان های کشور، سرمایه گذاری های بسیار فراوانی انجام داده است که از آن

جمله می توان به تشکیل دوره های فراگیر آی-سی-دی-ال^۱ با هزینه ی دولتی برای کارکنان اداری و آموزشی و برپایی زیرساخت های سخت افزاری شبکه و اینترنت در ادارات و دانشکده ها و حتی مدارس اشاره کرد.

دیگر نمی توان از این پدیده ی قرن (اینترنت) با وجود فراهم بودن امکان دسترسی همگانی به عنوان مهم ترین منبع اطلاعاتی به راحتی چشم پوشی کرد و تنها به کانال های سنتی ارتباطات و اطلاعات تکیه کرد. از سوی دیگر، نمی توان بسیاری از پیامدهای منفی آن را نادیده گرفت، بنابراین اکنون زمان آن فرارسیده که سیاستگذاران آی تی (IT) کشور به تقویت فرهنگ استفاده از اینترنت در بین متخصصین و مردم عادی بپردازند، تدابیر خردمندانه ای بیاندیشند و با تهیه ی مجموعه ای مناسب از مقررات، از حقوق کاربران، خدمت دهندگان، شاغلان در این حرفه و از همه مهم تر تولیدکنندگان داده ها حمایت کنند زیرا با حمایت از حقوق این گروه می توان امیدوار بود که اینترنت به عنوان صنعتی مفید، کارا و سود آور در کشور و در میان مردم، بویژه جوانان این مرز و بوم توسعه یابد (بنی زمان لاری، ۱۳۸۳).

با توجه به تاثیر انکار ناپذیر شبکه ی اینترنت در دستیابی به داده ها و گسترش روند پژوهش ها، انتظار می رود که این شبکه بر رفتار اطلاع یابی دانشجویان و پژوهشگران ایرانی نیز تاثیر داشته باشد؛ با توجه به این زمینه، پژوهش حاضر بر آن است تا تاثیر یاد شده را بر رفتار اطلاع یابی دانشجویان دانشگاه شیراز مورد بررسی قرار دهد.

پرسش های پژوهش

- این پژوهش بر آن است تا در راستای هدف های ذکر شده به پرسش های زیر پاسخ دهد.
- ۱- استفاده از اینترنت در بین کاربران، تا چه حد بر فعالیت های علمی و پژوهشی تأثیر مثبت داشته است؟
 - ۲- هدف کاربران از انتخاب اینترنت چیست؟
 - ۳- مشکلات کاربران و غیر کاربران در استفاده از اینترنت چیست؟
 - ۴- آیا بین سطح تحصیلات کاربران و میزان استفاده از اینترنت ارتباطی وجود دارد؟
 - ۵- آیا بین جنسیت کاربران و میزان استفاده از اینترنت ارتباطی وجود دارد؟
 - ۶- آیا در بین کاربران اینترنت استفاده از اینترنت اثری بر فعالیت های علمی و پژوهشی دارد؟
 - ۷- آیا بین میانگین فعالیت های پژوهشی در دو گروه کاربر و غیر کاربر تفاوت وجود دارد؟

¹ - ICDL

روش پژوهش

روش پژوهش بکار رفته در این جا، روش پیمایشی^۱ بوده است، این پیمایش جنبه های گوناگون از جمله ویژگی های جامعه شناختی، فعالیت های علمی و کاربرد داده ها را در بین کاربران و غیر کاربران مورد بررسی قرار می دهد.

جامعه ی آماری مورد بررسی در این پژوهش دانشجویان دانشگاه شیراز بود که برای تعیین تعداد آن ها از آمار موجود در معاونت آموزشی دانشگاه شیراز استفاده شد. این آمار نشان می دهد دانشگاه شیراز شامل چهارده دانشکده با نام های دانشکده ی مهندسی، علوم، ادبیات و علوم انسانی، کشاورزی، علوم تربیتی و روان شناسی، دامپزشکی، حقوق و علوم سیاسی، تربیت دبیر، هنر و معماری، اقتصاد مدیریت و علوم اجتماعی، مهندسی شیمی نفت، دانشکده ی واحد بین الملل، دانشکده ی آموزش های الکترونیکی و دانشکده ی کشاورزی داراب است که چهار دانشکده واحد بین الملل، آموزش های الکترونیکی، تربیت دبیر و دانشکده ی کشاورزی داراب به علت غیر قابل دسترس بودن دانشجویان و تحصیل آن ها در مقاطع به جز کارشناسی و کارشناسی ارشد که مورد مطالعه ی این پژوهش بود، از جامعه ی آماری حذف شد. تعداد دانشجویان دانشکده های باقی مانده در دو مقطع کارشناسی پیوسته و کارشناسی ارشد ناپیوسته در دو جنسیت برابر با ۱۳۷۶۴ نفر بود که تعداد نمونه ی مورد بررسی با استفاده از فرمول کوکران ۵۰۰ نفر به روش نمونه گیری طبقه ای انتخاب شدند که به علت مقایسه ی دانشکده ها در برخی سوالات پژوهش تعداد ۴۰ دانشجو در مقطع کارشناسی و ۱۰ دانشجو در مقطع کارشناسی ارشد از هر ۱۰ دانشکده ی ذکر شده به صورت تصادفی انتخاب شدند.

روایی صوری پرسشنامه، پس از مطالعه ی منابع مربوط و با همکاری اساتید دانشکده ی علوم تربیتی و بخش علوم کتابداری و اطلاع رسانی تایید گردید. برای تعیین سنجش پایایی پرسشنامه از روش ضریب پایایی آلفای کرونباخ استفاده گردید که آلفای برابر با ۰/۸۱ بدست آمد.

یافته های پژوهش و تحلیل یافته ها

یافته ها حاکی از این بوده است که ۸۶ درصد از پاسخگویان، کاربر اینترنت هستند و تنها ۱۴ درصد از پاسخگویان غیر کاربر بوده اند.

پرسش ۱- استفاده از اینترنت در بین کاربران تا چه حد بر فعالیت های علمی و پژوهشی تأثیر مثبت داشته است؟

^۱ - survey

یافته ها حاکی از آن است که ۳۶۸ نفر از کاربران (معادل ۸۵/۵٪) گزینه های "زیاد" و "خیلی زیاد" را انتخاب کرده اند و ۳۷ نفر (معادل ۸/۶ درصد) گزینه ی "متوسط" را برگزیده اند روی هم رفته، ۹۴/۱ درصد از کاربران گزینه های "متوسط"، "زیاد" و "خیلی زیاد" را انتخاب کرده اند با توجه به این موضوع باید گفت که "از دیدگاه کاربران، اینترنت تأثیری بسزا بر فعالیت های علمی و پژوهشی داشته است."

پرسش ۲- هدف کاربران از انتخاب اینترنت چیست؟

در این بخش ۵ هدف برای کاربران انتخاب شد و از آن ها خواسته شد تا با اولویت بندی، هدف ها را انتخاب کنند. یافته ها نشان می دهد که نخستین هدف کاربران از انتخاب اینترنت "سرعت و سهولت بازیابی داده هاست" زیرا این هدف در بین ۵ هدف ارایه شده، بالاترین فراوانی (۱۶۴ نفر معادل ۳۸ درصد) را به خود اختصاص داده است. دومین اولویت کاربران از انتخاب اینترنت "دسترسی به داده های روزآمد و یافته های پژوهش های انجام شده در دنیاست". اولویت های سوم، چهارم و پنجم به ترتیب عبارتند از: "دستیابی به حجمی گسترده از داده ها" و "ایجاد ارتباط با دیگران در نقاط گوناگون دنیا" صرفاً علاقه به فناوری کامپیوتر."

پرسش ۳- مشکلات کاربران و غیرکاربران در استفاده از اینترنت چیست؟

مهم ترین مشکل کاربران "سرعت کم اینترنت" است (۲۰۵ نفر از آنان "سرعت کم اینترنت" را اولویت نخست خود انتخاب کرده اند). دومین مشکل آن ها، "فیلتر شدن برخی از سایت هاست". دیگر مشکلات کاربران اینترنت به ترتیب عبارتند از: "نیاز به آموزش بیش تر در مورد این منابع و عدم آشنایی با زبان های خارجی"، "هزینه ی بالا" و "نبود امکان دستیابی به اینترنت در محل کار یا منزل".

مهم ترین دلیل غیرکاربران در استفاده از اینترنت "نا آشنایی با کامپیوتر و اینترنت" است (۳۳ نفر از غیرکاربران "نداشتن آشنایی با کامپیوتر و اینترنت" را اولویت نخست خود اعلام کرده اند). دومین دلیل غیرکاربران در استفاده از اینترنت "نداشتن دسترسی به اینترنت" و "نداشتن زمان کافی و هزینه ی بالا" می باشد. دلایل دیگر غیرکاربران در استفاده از اینترنت به ترتیب عبارتند از: "عدم احساس نیاز به استفاده از این منبع" و "پر دردسر بودن استفاده از آن".

پرسش ۴- آیا بین سطح تحصیلات کاربران و میزان استفاده از اینترنت ارتباطی وجود دارد؟

برای پاسخگویی به پرسش ۴ از آزمون ضریب همبستگی اسپیرمن استفاده شده است. جدول ۱ نتایج آزمون ضریب همبستگی را نشان می دهد.

جدول ۱ - نتایج آزمون همبستگی بین سطح تحصیلات و میزان استفاده از اینترنت

متغیر	ضریب همبستگی (r)	سطح معنی داری (Pvalue)	تعداد (N)
سطح تحصیلات میزان استفاده از اینترنت	۰/۰۲۶	۰/۵۸۸	۴۳۰

با توجه به جدول ۱ می توان گفت که چون سطح معنی داری آزمون ۰/۵۸۸ می باشد و با توجه به این که این مقدار از مقدار استاندارد ($\alpha = 0/05$) بزرگ تر می باشد، پس می توان گفت "بین سطح تحصیلات کاربران و میزان استفاده از اینترنت ارتباطی وجود ندارد". پرسش ۵- آیا بین جنسیت کاربران و میزان استفاده از اینترنت ارتباط وجود دارد؟ برای پاسخگویی به این پرسش از آزمون ضریب همبستگی پیرسون استفاده شده است جدول ۲ نتایج آزمون ضریب همبستگی را نشان می دهد.

جدول ۲ - نتایج آزمون همبستگی بین جنسیت و میزان استفاده از اینترنت

متغیر	ضریب همبستگی (r)	سطح معنی داری (p-value)	تعداد (N)
جنسیت میزان استفاده از اینترنت	۰/۰۸۵	۰/۰۷۷	۴۳۰

با توجه به جدول ۲ می توان گفت که چون سطح معنی داری آزمون ۰/۰۷۷ است و با توجه به این که این مقدار از مقدار استاندارد ($\alpha = 0/05$) بزرگ تر است، پس می توان گفت که "بین جنسیت کاربران و میزان استفاده از اینترنت ارتباطی وجود ندارد". همچنین با توجه به جدول ۴-۱۲ می توان گفت که دانشجویان زن و مرد به یک میزان از اینترنت استفاده می کنند زیرا تعداد دانشجویان مرد که میانگین و بالاتر از آن، از اینترنت استفاده می کنند ۱۵۲ نفر (معادل ۸/۸۶ درصد) و تعداد دانشجویان زن که میانگین و بالاتر از آن، از اینترنت استفاده می کنند ۲۲۱ نفر (معادل ۸۶/۸ درصد) است.

پرسش ۶- یا در بین کاربران اینترنت، استفاده از اینترنت اثری بر فعالیت های علمی و پژوهشی دارد؟

جدول ۳ آمار توصیفی انواع فعالیت های پژوهشی را به تفکیک سطوح میزان استفاده از اینترنت جهت فعالیت های علمی و پژوهشی نشان می دهد.

جدول ۳- آمار توصیفی فعالیت های پژوهشی بر حسب میزان استفاده از اینترنت

سطوح استفاده از اینترنت جهت فعالیت های علمی و پژوهشی

فعالیت های پژوهشی	متغیر	پژوهشی			
		خیلی کم	کم	متوسط	زیاد
میزان فعالیت پژوهشی	میانگین	۳/۸	۱/۸۱	۱/۸۹	۲/۵۸
در انجام مقاله	انحراف استاندارد	۱/۶۴	۱/۲۲	۱/۱۲	۱/۴۲
	تعداد	۵	۱۶	۳۷	۲۰۴
میزان فعالیت پژوهشی	میانگین	۲/۵	۱	۱/۷۳	۲/۰۱
در انجام تألیف و	انحراف استاندارد	۰/۴۵	۱/۳	۱/۱۹	۱/۴۶
ترجمه ی کتاب	تعداد	۵	۱۶	۳۷	۲۰۴
میزان فعالیت پژوهشی	میانگین	۲/۵	۲/۲	۱/۹۷	۲/۱۵
در انجام پایان نامه	انحراف استاندارد	۰/۸۴	۱/۷۹	۱/۳	۱/۲۶
	تعداد	۵	۱۶	۳۷	۲۰۴
میزان فعالیت پژوهشی	میانگین	۲/۲	۱/۱۶	۱/۴۳	۱/۹۸
در انجام سمینار داخلی	انحراف استاندارد	۱/۱	۱/۲۲	۰/۹	۱/۱۶
	تعداد	۵	۱۶	۳۷	۲۰۴
میزان فعالیت پژوهشی	میانگین	۱/۶	۰/۵۶	۱/۳۵	۱/۱۳
در انجام سمینار	انحراف استاندارد	۰/۵۵	۰/۶۳	۰/۷۹	۰/۷۹
خارجی	تعداد	۵	۱۶	۳۷	۲۰۴

داده های جدول ۳ به کمک تحلیل واریانس مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت که نتایج در جدول ۳ آورده شده است.

جدول ۴- نتایج تحلیل واریانس بین فعالیت پژوهشی و میزان استفاده از اینترنت جهت

فعالیت های علمی و پژوهشی

منبع تغییرات	مجموع مجزورات	درجه ی آزادی	میانگین مجزورات	F محاسبه شده	سطح معنی داری p
	SS	df	MS		
رگرسیون	۲۷۰/۹	۴	۶۷/۷۲	۳/۴۸	۰/۰۰۴
باقیمانده	۸۲۸۵/۷۶	۴۲۶	۱۹/۴۵		
مجموع	۸۵۵۶/۶۶	۴۳۰			

با توجه به جدول ۴ می توان گفت که چون F محاسبه شده در سطح کم تر از $p < 0.05$ معنی دار است، بنابراین می توان گفت که " استفاده از اینترنت بر میزان فعالیت های علمی -

پژوهشی در بین کاربران اثر دارد". همچنین با توجه به جدول ۳ می توان گفت که "در انجام مقاله" بالاترین میزان استفاده از اینترنت را در بین کلیه ی فعالیت های پژوهشی به خود اختصاص داده است زیرا نسبت به سایر فعالیت های پژوهشی دارای میانگین بالاتر و انحراف معیاری کم تر است.

پرسش ۷- آیا بین میانگین فعالیت های پژوهشی در دو گروه کاربر و غیرکاربر تفاوت وجود دارد؟

جهت پرسش بالا از آزمون t استفاده می شود. چون در این پژوهش تعداد کاربر و غیرکاربر مساوی نیست (تعداد کاربر ۳۴۰ نفر و تعداد غیرکاربر ۷۰ نفر)، پیش از انجام آزمون t باید فرض برابری واریانس ها بررسی شود. به بیان دیگر، باید فرض H_0 و H_1 را که به صورت زیر بیان می شود، بررسی کنیم.

بین واریانس های دو گروه کاربر و غیر کاربر در میزان فعالیت های پژوهشی تفاوتی وجود ندارد

$$H_0 : \sigma_1 = \sigma_2$$

بین واریانس های دو گروه کاربر و غیرکاربر در میزان فعالیت های پژوهشی تفاوتی وجود دارد

$$H_0 : \sigma_1 \neq \sigma_2$$

جدول ۵- بررسی واریانس های دو گروه کاربر و غیر کاربر در میزان فعالیت های پژوهشی

متغیر	تعداد	F محاسبه شده	سطح معنی داری p
کاربر	۴۳۰	۱/۲۳	۰/۲۶۷
غیر کاربر	۷۰		

با توجه به جدول ۵ چون مقدار F محاسبه شده در سطح کم تر از $p < ۰/۰۵$ معنی دار نمی باشد پس فرض "واریانس های برابر" رد نمی شود، بنابراین آزمون t را با فرض واریانس های برابر محاسبه می شود. نتایج این آزمون در جدول ۶ نشان داده شده است.

جدول ۶- آزمون t به منظور بررسی وجود تفاوت بین میانگین فعالیت های پژوهشی در دو گروه کاربر و غیر کاربر

متغیر	تعداد	میانگین	انحراف استاندارد	درجه آزادی df	t محاسبه شده	سطح معنی داری p
کاربر	۴۳۰	۱/۶۸	۰/۸۲	۴۹۸	-۳/۹۹	۰/۰۰۱
غیر کاربر	۷۰	۲/۱۴	۰/۸۹			

با توجه به جدول ۶ چون مقدار t محاسبه شده در سطح بالاتر از 0.05 ($p < 0.05$) معنی دار است، بنابراین می توان گفت که "میانگین فعالیت های پژوهشی در دو گروه کاربر و غیر کاربر تفاوت دارد."

نتیجه گیری

یافته های پژوهش حاکی از آن است که تعداد کاربران اینترنت بیش از غیر کاربران است. شمار دانشجویان زن پاسخ دهنده بیش تر از دانشجویان مرد است که با توجه به افزایش شمار دانشجویان زن در بیش تر دانشگاههای کشور در سال های اخیر توجیه پذیر است. یافته ها نشانگر آن است که جنسیت و سطح تحصیلات کاربران در میزان استفاده از اینترنت تأثیر نداشته است. همان گونه که ملاحظه شد، اینترنت به عنوان ابزاری نوین، سریع و ارزان ارتباطی جایگاهی ویژه در ساختار زندگی خانواده ها پیدا کرده و کامپیوتر به عنوان فناوری داده ها و ارتباطات، همانند تلویزیون به عنوان یک وسیله، اما با کارکردی متفاوت، متنوع و تخصصی تر وارد خانه شده، عرصه ی زندگی اجتماعی را دچار تغییر و تحول نموده و روابط اجتماعی نوینی با ویژگی های تازه در جامعه حاکم کرده است.

تنگناهای موجود بر سر راه استفاده از اینترنت به دو دسته ی فردی و عامل های ناشی از نظام اطلاعاتی مربوط می شود، مشکلات فردی شامل مسئله ی عدم شناخت در بین غیر کاربران که از اهمیت بالایی برخوردار است و مشکلات ناشی از نظام اطلاعاتی شامل مشکلات فنی و امکاناتی است که می توان به سرعت کم اینترنت و فیلتر شدن برخی سایت ها در میان کاربران و عدم دسترسی پذیری آسان و هزینه در میان غیر کاربران اشاره کرد.

هدف کاربران از انتخاب و استفاده از اینترنت، سرعت و سهولت بازیابی داده ها و دسترسی به اطلاعات روزآمد و یافته های پژوهش های انجام شده در دنیا عنوان شده است. از دیدگاه کاربران، استفاده از اینترنت تأثیری بسزا در فعالیت های علمی و پژوهشی داشته است، اما بین میانگین فعالیت های پژوهشی در دو گروه کاربر و غیر کاربر تفاوتی معنی دار وجود دارد.

در میان کاربران، بین فعالیت های پژوهشی و استفاده از اینترنت جهت انجام فعالیت های علمی و پژوهشی تفاوتی معنی دار وجود دارد.

هر چند این پژوهش نشانگر آن است که استفاده از اینترنت از دیدگاه کاربران موفقیت آمیز بوده است با این حال با توجه به موانع موجود در جامعه ی تحت بررسی گسترش همه جانبه در این زمینه بمنظور بهینه سازی استفاده از این خدمات و بهره وری هر چه بیش تر نظام های اطلاعاتی

موجود ضروری است محور این گسترش باید در راستای رفع یا کمینه سازی مشکلات و موانع موجود از دیدگاه افراد تحت پوشش این خدمات باشد.

لزوم برخورداری از آموزش در این پژوهش تأیید شده و از دیدگاه کاربران نیز مورد تأیید قرار گرفته است، لذا این حوزه نیاز به اقدام های جدی تری از سوی مسئولان دارد.

آموزش کاربران باید در راستای دستیابی به سه جنبه ی آشنایی با کامپیوتر، آشنایی با منابع الکترونیکی داده ها و بانک های اطلاعاتی و اینترنت باشد. این آموزش لازم است به صورت مدون و روزآمد در واحدهای درسی دانشجویان در دوره های تحصیلی گوناگون گنجانده شود تا این آموزش ها به تربیت کاربر نهایی و نیز افزایش تقاضا برای بازیابی شخصی منجر شود و اما وجود جستجوگران مجرب و کارآزموده برای یاری کاربرانی که در حین کار دچار مشکل می شوند یا افرادی که تمایلی به بازیابی شخصی ندارند ضروری است.

فراهم آوری دسترسی آسان در ابعاد گوناگون از جمله تمهیداتی برای افزایش سرعت اینترنت و فیلترینگ مطلوب را باید در نظر گرفت.

با توجه به آن که این پژوهش بر تأثیر زیاد استفاده از اینترنت تأکید دارد، لازم است پژوهشی صورت گیرد تا مشخص شود چه جنبه هایی از کیفیت پژوهش از اینترنت تأثیر پذیرفته است. آیا این تأثیرات تنها شامل جنبه های صوری هر پژوهش می شود یا این که جنبه های اساسی و بنیادین پژوهش هایی مانند رهیافت ها، دیدگاهها، یافته ها و نتایج پژوهش ها نیز تحت تأثیر قرار گرفته اند؟ و همچنین پیشنهاد می شود پژوهشی در زمینه ی بررسی پیرامون راهکارهایی که می توان بدان وسیله میزان استفاده از اینترنت برای انجام کارهای پژوهشی را افزایش داد انجام شود و لزوم آموزش کاربران یکی از حوزه های است که این پژوهش بر آن تأکید دارد، مطالعه برای تعیین سطح سواد اطلاعاتی به منظور تعیین نوع آموزش، طول مدت، مواد آموزشی و گستره ی آن می تواند موضوعی برای پژوهشی دیگر باشد.

منابع

- ادهمی، اعظم. (۱۳۸۲). مطالعه رفتار اطلاع یابی پژوهشگران پژوهشگاه نیرو در استفاده از اینترنت. / پایان نامه کارشناسی ارشد، چاپ نشده، واحد علوم و تحقیقات. تهران
- افشار زنجانی، ابراهیم. (۱۳۶۶). روشهای کسب اطلاعات تخصصی توسط اعضا هیات علمی موسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی. پایان نامه کارشناسی ارشد، چاپ نشده، دانشگاه تهران.
- بازوند، علی. شعبانی، احمد. (۱۳۸۴)، ارزیابی نیازهای اطلاعاتی اعضای هیات علمی دانشگاه لرستان. فصلنامه کتاب، کتابداری و اطلاع رسانی سال نوزدهم، شماره ۲ (پیاپی ۷۴)، تابستان ۱۳۸۷.
- بنی زمان لاری، فرزاد. (۱۳۸۳). بررسی رفتار اطلاع یابی کارمندان سازمان آموزش و پرورش. پایان نامه کارشناسی ارشد، چاپ نشده. مرکز آموزش مدیریت دولتی استان فارس
- داورپناه، محمدرضا. (۱۳۸۳). بررسی رفتار اطلاع یابی اعضای هیئت علمی دانشگاه فردوسی مشهد از اینترنت. فصلنامه کتابداری و اطلاع رسانی. سال هفتم (شماره ۲) تابستان
- سلاجقه، مزده. (۱۳۷۷). بررسی نگرش کاربران مرکز اینترنت دانشگاه علوم پزشکی شیراز در مورد شبکه اینترنت و دستیابی به اطلاعات از طریق آن شبکه. پایان نامه کارشناسی ارشد، چاپ نشده، دانشگاه شیراز
- غضنفری، اسماعیل. (۱۳۸۳). بررسی تحلیلی تاثیر اینترنت و منابع الکترونیکی بر رفتار اطلاع یابی اعضای هیئت علمی دانشگاه شیراز، پایان نامه کارشناسی ارشد، چاپ نشده. دانشگاه شیراز
- نوروزی چالکی، عبدالرضا. (۱۳۷۹). رفتارهای اطلاع یابی پژوهشگران مراجعه کننده به World wide web از طریق تماس با شبکه های جهانی اینترنت مستقر در دانشگاه تربیت مدرس. پایان نامه کارشناسی ارشد چاپ نشده، دانشگاه تربیت مدرس..
- rezaei, s.(1997). the use of internet by psychologists in all australian university school of psychology. School of information, library and archive studies, the University of the new south wales.
- Meadows, A.J. nd buckle.(1992). Changing communication activities in the birth scientific community .Journal of documentation 48(3):276-290.
- Palmer, J. (1991). Scientists and Information Using cluster analysis to identify information style journal of documentation 47(2):105-129.
- Renker, m, H.(1993).A Qualitative study of information seeking among members of an academic community: methodological issues and problems .library Quarterly 63(4):487-507
- Shoham, s. (1998). scholarly communication : a study of Israeli academic researchers. Journal of librarianship and information science 30(2):113-121